

**Çingiz Aytmatov**

**DƏNİZ KƏNARIYLA  
QAÇAN ALABAŞ**

Tərcüməçi:  
Xeyrulla Əliyev



qanun nəşriyyatı

**Чыңгыз Айтматов**

**ДЕНИЗ БОЙЛОЙ  
ЖОРТКОН АЛА  
ДӨБӨТ**

Görkəmli qırğız yazıçısı Çingiz Aytmatovun əsərləri həm dərin milli xüsusiyyətlər, həm də ümumbəşəri mahiyyət və məzmun ifadə edir.

Onun dünya ədəbiyyatında böyük hadisə sayılan əsərləri realizmin tükənməz bədii və idraki gücünü nümayiş etdirir.

Ç.Aytmatov üçün ədəbiyyatda bir “böyük mövzu” – insan mövzusu var.

“Dəniz kənarıyla qaçan Alabaş” romanında oxucular həyatın çətinliklərinə sinə gərən, ürəklərində işıq daşıyan, xeyirxahlıq etməyə çalışan insanların maraqlı taleyi ilə tanış olurlar.

**ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ ДЕНİZ БОЙЛОЙ ЖОРТКОН АЛА ДӨБӨТ**  
**Çingiz Aytmatov DƏNİZ KƏNARIYLA QAÇAN ALABAŞ**  
Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2023, 136 səh.

Janr: fiction/povest

Ölçü: 120x185 mm

Cild: yumşaq

Çapa imzalandı: 20.11.2023

Naşir:	Şahbaz Xuduoğlu
Tərcüməçi:	Xeyrulla Əliyev
Korrektor:	Elnarə Əhmədova, Lalə İsmayılova
Texniki redaktor:	Aygül Yelmarlı
Mətn dizaynı:	Rahilə Şamil
Qapaq dizaynı:	Rafael Qasım

Qanun Nəşriyyatı  
İstanbul Copyright Awards-ın qalibi  
Bakı, AZ 1102, Tbilisi pros., 76  
Tel: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18  
Mobil: (+994 55) 212-42-37  
e-mail: info@qanun.az  
www.qanun.az  
www.fb.com/Qanunpublishing  
www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-36-257-2

© Qanun Nəşriyyatı, 2016; 2023

© Yazıçı, 1980

Bu kitabın Azərbaycan dillinə tərcümə və yayım hüquqları “Qanun Nəşriyyatı”na məxsusdur. Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

## DƏNİZ KƏNARIYLA QAÇAN ALABAŞ

*Vladimir Sangiyə*

Canına dənizin ötəri rütubəti və soyuğu çökmüş zülmət gecədə, bütün Oxot dənizinin sahili boyunca, quru ilə dənizin üz-üzə gəldiyi hər yerdə təbiətin iki qüvvəsinin əbədi mübarizəsi gedirdi – quru dənizə öc gəlir, dəniz isə qurunun üstünə hücum çəkməkdən usanmırdı.

Dəniz qaranlıqda sıldırım qayalara çırpılıb çiliklənərək uğuldayır, özünü əldən salırdı. Daş kimi bərk torpaq dənizin zərbələrini dəf edərək, ağır-ağır nəfəs alırdı.

Onlar ilk yaranışda – gündüzün gündüz, gecənin gecə kimi başladığı vaxtdan bəri beləcə çarpışırlar və bundan sonra da, nə qədər ki torpaq var, su var – bu çarpışma da gecəli-gündüzlü əbədi olaraq davam edəcək.

Gecəli-gündüzlü...

Daha bir gecə əriyib gedirdi. Ertəsi gün onların ova çıxacaqları gecə. Həmin gecə o yatmadı. Ömründə ilk dəfə yuxusu qaçaq düşdü, ömründə ilk dəfə yuxusu qaçaq düş-

dü, ömründə ilk dəfə yuxusuzluğun nə olduğunu bildi. O çox istəyirdi ki, səhər tez açılınsın, özünü dənizə versin. O, nerpa dərisi üzərində uzanaraq, altındakı torpağın dəniz zərbələrindən güclə seziləcək dərəcədə arabil titrədiyini də, dalğaların körfəzdə guruldadığını, zəifləyib-öləzidiyini də hiss edir, eşidirdi... O, gecəni dinşəyirdi, yatmırdı...

Amma bir vaxtlar hər şey başqa cür olmuşdur. İndi bunu heç təsəvvürə gətirmək də mümkün deyil, indi bu, heç kəsin ağına da gəlmir, heç kəs başa da düşmür ki, o qədim zamanlarda Luvr<sup>1</sup> ördəyi olmasaydı, dünya tamam başqa cür qurula bilərdi – quru suya qarşı, su da quru-ya qarşı durmazdı. Axı dünyanın əzəl başından təbiətdə torpaq olmayıb, onun heç tozu da olmayıb, hər tərəf göz işlədikcə su imiş, yalnız su. Su cərəyan etdiyi qaranlıq girdablarda, hədsiz burulğanlarda öz-özündən əmələ gəlib və dalğalar o vaxtkı yan-yörəsiz dünyanın hər tərəfinə necə gəldi axıb yayılıb: elədən-eləyə, belədən-beləyə...

İndi başımız üstündən dəstə-dəstə ötüb keçə adi, enli-burun çöl ördəklərindən olan Luvr ördəyi isə o vaxt dünya üzərində tək-tənha uçur, yumurtlamaq üçün bir yer tapmırdı. Dünyada sudan başqa heç nə yox idi, hətta bir qamış də qəhət olub ki, ondan yuva qursun.

---

<sup>1</sup> Nivxlər (Amur çayının aşağı tərəfində və Saxalin adasında yaşayan xalq) bu əqidədədirlər ki, torpaq Luvr ördəyinin yuvasından əmələ gəlib; nivxlər buna şübhə etmirlər ki, onların nəsləi sehrli Balıq-qadınla keçmiş zamanlarda Alabaş dağının ətəyində yaşamış çolaq gənc nivxin ittifaqından törəyib və onlar öləndə heç də dünyadan tamam getmir, yalnız bir aləmdən başqa aləmə köçürlər. Buna görə də igidlik onlar üçün elə bir hünər də deyil, onların qəhrəmanlığının təbiiliyinin, onların inamının dərinliyinin ifadəsidir (tərcüməçi).

Luvr ördəyi hay-həşirlə uçurdu: o, yumurtasını saxlaya bilməyəcəyindən, onu dibsiz dənizə salacağından qorxurdu. Luvr ördəyi hayana üz tuturdusa, hayana uçurdusa, yenə də özünü dalğalanan sular üzərində qanad çalan görürdü: hər yan nəhayətsiz su – sahilləri, ucu-bucağı olmayan su idi. Luvr ördəyi yorulub əldən düşdü və axırda əmin oldu: bu gen dünyada yuva qurulası bir yer yoxdu.

Və o vaxt Luvr ördəyi suyun üstünə qondu, döşündən lələklər qoparıb, özünə yuva hördü. Həmin üzən yuvadan da torpaq əmələ gəlməyə başladı. Torpaq yavaş-yavaş böyüdü, torpaq yavaş-yavaş cürbəcür canlı varlığa məskən oldu. İnsan isə bu məxluqat içərisində hamını ötüb keçdi – o, qar üzərində xizəklə gəzməyə, suda qayıqla üzməyə başladı. O, vəhşi heyvan övladı, o, balıq tutdu, beləliklə, özünü dolandırdı, nəsil artırdı.

Ucsuz-bucaqsız su səltənətinin ortasında torpağın yaranması ilə dünyada necə bir çətinlik əmələ gələcəyini kaş Luvr ördəyi bilmiş olaydı. Axı torpaq yaranandan bəri dəniz rahatlıq tapmır; o vaxtdan bəri dəniz quruyla çarpışır, quru da dənizlə. İnsan da qalib arada. Onların – quruyla dənizin, dənizlə qurunun arasında qalmaq isə insan üçün bəzən çox çətin olur. İnsan daha çox torpağa bağlı olduğu üçün dəniz onu sevmir...

Səhər açılırdı. Daha bir gecə çəkilib gedir, daha bir gündüz gəlirdi. Işıqlaşmaqda olan bozumtul dan qaranlığında dənizin sahillə coşqun təması göyümtraq hovxuruq buxarında yalmanan maral dodaqlarına bənzəyirdi. Dəniz nəfəs alırdı. Dənizlə qurunun daimi qızğın təmasında

uçan çiskinin buxarı burula-burula yuxarı qalxır, bütün sahil boyunca ləpədöyənün sürəkli uğultusu havalanırdı.

Dalğalar öz inadından əl çəkmişdilər: bir-birindən güclü dalğalar sularda yuyulan soyuq və sərt qumların üstüylə, yığın-yığın boz, sürüşkən daşların arası ilə şığıyaraq, var qüvvə ilə, sürətlə yuxarı qalxıb, quru üzərinə hücum çəkir və axır nəfəsdə şappıltı ilə çırpılaraq, sahilə ani ömürlü köpüklər, bir də çalxalanmış yosun qoxusu qoyub yox olurdular.

Arabir dalğalarla birlikdə sahilə okeanın yaz təlatümünün haradansa gətirdiyi buz parçaları da atılırdı. Qum üzərinə atılan bədöv buz qırıntıları dərhal, donmuş dənizin mənasız, aciz parçalarına çevrilirdi. Növbəti dalğalar tez çəkilir və onları öz ağuşuna alıb geri aparırdılar. Qaranlıq çəkilib getdi. Səhər səxavətlə nura bələnirdi. Törpağın ümumi cizgiləri yavaş-yavaş aydın görünür, dənizin üzü get-gedə açılırdı.

Gecə küləyinin coşdurduğu dalğalar sahilə yaxın yerlərdə hələ də ağ köpüklü cərgələrlə çarpırdı, gözdən itən uzaq-uzaq dəriliklərdə isə ağır, xəfif ləpəli dəniz tutqun-tutqun parıldayırdı, sakitləşib ram olurdu...

Qara buludlar dəniz üzərindən köçlənərək sahil təpəliklərinə doğru sürünürdü.

Bu yerdə, Alabaş buxtasının yaxınlığında çəpəki uçan dağlıq yarımada ən çox nəzərə çarpan və uzaqdan baxanda doğrudan da dəniz kənarıyla baş alıb qaçan nəhəng ala-bula köpəyi xatırladan bir qaya-təpə var. Böyürləri qarışıq kol-meşəli, başında sallaq pələ qulağa oxşa-



yan iri qar talasını, quzey çuxurunda isə ondan da iri bəyaz qar zolağını yayın qızmar günlərinəcən qoruyub saxlayan Alabaş qaya dənizindən də, meşədən də həmişə aydınca görünürdü.

Sübh tezdən, günəş iki qovaq boyu qalxanda, buradan, Alabaş buxtasından bir nivx kayakı<sup>1</sup> ayrılıb, dənizə yol aldı. Qayıqda üç ovçu və bir oğlan uşağı vardı. Kişilərdən nisbətən daha cavan və qüvvətli olan ikisi dörd kürəklə avar çəkirdi. Onlardan ən yaşlısı – qəhvəyi sifətli, arıq, iri hülqumlu, üz-gözünü, ələlxüsus da boynunu dərin qat-qırış basmış, iri, kələ-kötür əlləri çat-çat olmuş qoca, qayığın arxa tərəfində oturub, çubuğunu ağır-ağır sümürərək, sükanı idarə edirdi. Saç-saqqalı çallaşmışdı artıq. Demək olar, ağarmışdı. Qəhvəyi çöhrəsində çal qaşları gəndən seçilirdi. Qoca yaşaran, qan sağılmış gözlərini adəti üzrə qiymişdi – axı o bütün ömrü boyu günəş şüalarını əks etdirən sulara baxmalı olmuşdu – və indi adama elə gəlirdi ki, o, körfəzdə qayığın hərəkətinə kor-koranə istiqamət verir. On bir-on iki yaşlarında qaragözlü oğlan isə o biri başda, kayakın lap burnunda oturaraq, tez-tez altdan-altdan böyüklərə baxır, o yan-bu yana çox çovumamaq, zəhmli ağsaqqalın acığını tutdurmamaq üçün yerində özünü güclə saxlayırdı.

Oğlan tələş keçirirdi. Həyəcandan burun pərələri körrük kimi qalxıb-yatır, üzünə xəfif çillər çıxırdı. Bu ona anasından keçmişdi; anası çox sevinəndə, üzündə belə xəfif çillər görünərdi. Oğlanın həyəcan keçirməsinin səbəbi

---

<sup>1</sup> Kayak – dəridən, qovaqdan qayırilan üstü örtülü kiçik qayıq (tərcüməçi)

vardı. Bu dəniz səfəri onun üçün, onu ovçuluq peşəsinə alışdırmaq üçün düşünülmüşdü. Elə buna görə də Kirisk cüllüt kimi başını o tərəf-bu tərəfə çevirir, ətrafa sonsuz maraq və səbirsizliklə baxırdı. Kirisk ömründə birinci dəfə idi dədə-baba kayakında açıq dənizə peşəkar ovçularla əsl ova gedirdi. Oğlan yerindən qalxmaq, avar çəkənləri tələsdirmək, dəniz heyvanlarını ovlayacaqları adalara tez çatmaq üçün az qala özü var gücüylə kürəklərdən yapışmaq istəyirdi. Fəqət uşaq istəkləri təmkinli adamlara gülməli görünə bilirdi. O bundan ehtiyat edərək, var gücüylə his-sini bürüzə verməməyə çalışırdı. Lakin buna heç də tam müyəssər olmurdu. Öz xoşbəxtliyini gizlin saxlamaq onun üçün çətin idi; sağlam qarabuğdayı yanaqları qıpqırmızı olmuşdu. İllah da gözləri – vəcdə gəlmiş fərəhnaq, saf uşaq gözləri onun qəlbini coşduran sevinc və qürurunu gizli saxlaya bilmirdi. Axı qarşıda dəniz vardı, qarşıda onu ka-lan ov gözləyirdi!

Qoca Orqan onu başa düşürdü. O, gözlərini qıyaraq, qayığın dənizdə istiqamətinə baxa-baxa səbirsizlikdən yerində qurcalanan oğlanın halını da hiss edirdi. Qocanın baxışları hərarət saçdı: o, “Eh, uşaqlıq, uşaqlıq!” – deyə gülümsəmək istədi, lakin yarısönmüş çubuğunu dərin qullab vurub sümürməklə cənglərindəki xəfif təbəssümü vaxtında gizlətdi. Təbəssümü bürüzə vermək olmazdı. Oğlan onlarla dəniz səfərinə qayıqda əyləncə üçün çıxmamışdı. O öz dəniz ovçusu həyatını başlamalı idi; o, həyatı birdəfəlik, nə vaxtsa bir gün elə dənizdə də başa vurmaq üçün başlamalı idi, neyləmək olar, çörəyini dənizdən

çıxaran adamın taleyi belədir, çünki dünyada dəniz ovçuluğundan da çətin və təhlükəli iş yoxdur. Ona gərək uşaq yaşlarından vərdiş eləyəsən. Elə buna görə də atalar deyiblər: “Ağıl – göydən, səriştə – uşaqlıqdan”. Atalar belə də deyiblər: “Çörək gətirməyən oğul – nəslə yüküdür”. Deməli, çörəkgətirən olmaq, ailə dolandıran olmaq üçün kişi xeylağı erkən çağlarından özünə bir peşə seçməlidir. Kiriskin də belə bir peşə öyrənmək çağıydı, oğlanı ovçuluğa öyrətmək, dənizə alışdırmaq vaxtı çatmışdı.

Bu barədə hamı bilirdi. Balıq-qadın qəbiləsinin məskən saldığı Alabaş-dağın ətəyində hamı bilirdi ki, bugünkü dəniz səfəri onun, gələcək ailə başçısı, evin ruzi gətirəni Kiriskin xətrinədir. Adət belədir: hər bir kişi xeylağı uşaq yaşlarından dənizlə dostlaşmalıdır ki, dəniz onu tanısin, o da dənizə ehtiram bəsləsin. Buna görə də qəbilənin başçısı qoca Orqan özü və iki ən mahir ovçu – oğlanın atası Əmrayin və atasının əmisi oğlu Mılcun yaşlıların kiçiklər qarşısında, bu dəfə onun bu gündən uğurlu günlərdə də, uğursuz günlərdə də həmişəlik olaraq dənizlə qaynayıb-qarışmalı olan Kiriskin qarşısında borclarını yerinə yetirərək, dəniz səfərinə çıxmışdılar.

O, Kirisk, indi uşaqdır, hələ ağzından süd iyi gəlir və məlum deyil ki, ondan bir şey çıxacaq ya yox, ancaq kim deyə bilər, ola bilsin, onlar halsız qocalara çevrilib, işdən əl çəkəndə, ailənin başçısı və dayağı məhz o, Kirisk olacaq. Bu elə belə də olmalıdır, bu elə nəsilbənəsil, kökbəkək belə də davam edir. Həyat bunun üzərində qurulub. Ancaq bu barədə heç kim danışmaz. İnsan bu barədə ürəyin-